

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

3-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

G.Mirzaaxmedova, B.Sh.Shermuhammadov Xorij tadqiqotlarida bo'lajak o'qituvchilarda analitik tafakkurni rivojlantirish texnologiyasining yoritilishi.....	9
A.A.Tolametov Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini jismoniy tarbiya darslarida tadqiqot.....	15
I.R.Jumaniyazov Talabada musiqa ta'limi jarayonida kreativ qobiliyatni aniqlash va rivojlantirish.....	20
Sh.I.Allamuratov Kichik maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishini pedagogik tahlil qilish.....	24
N.M.O'rinova, M.I.Muxammadjonova Xorijiy ta'limda tyutorlik dasturlarining mohiyati va ulardan foydalanish imkoniyatlari	30
N.M.Merganova Chet tili darslarida dialogik nutq turi va polilogdan foydalanish.....	36
A.A.Tolametov, M.M.Baxromov Kompyuterning inson hayoti va salomatligi uchun ta'siri.....	40
Y.U.Egamberdiyeva Boshlang'ich sinf o'qituvchisi va o'quvchisining ochiq qo'shma faoliyatini metodik rivojlantirish texnologiyalari	44
A.Abdulayev, J.Abdullayev Jismoniy tarbiyadan sinfdan tashqari mashg'ulotlarni bolalar va o'smirlar organizmning funksiyasiga ta'siri.....	52
Q.Y.Nazirov Yosh kurashchilarni dastlabki texnik va taktik tayyorlashning uslubiy asoslari.....	57
T.T.Yusupov Kurashchlarning texnik mahoratini oshirish yo'llarini o'rgatish mexanizmlari	61
B.B.Xaitbaeva, F.A.Alijonova Роль ритмической гимнастики в развитии координации движений у детей с нарушениями развития.....	64
O.N.Madaminov Jismoniy tarbiyani boshqa fanlar bilan bog'liqligi	71
S.Muzafarova Yangi O'zbekiston yoshlari tafakkurini rivojlanishda sharq mutafakkirlari va jadid ma'rifatparvarlarining san'at va madaniyat sohasiga doir qarashlarining estetik xususiyatlari	74
N.Sh.Urinova Boshlang'ich ta'limda ingliz tili fanini o'qitish jarayonida steam texnologiyasidan foydalanishning roli	78
D.D.Boymirzayeva Bo'lajak ta'lim menejerlarida ijtimoiy ijodkorlikni shakllantirishning nazariy jihatlar.....	83
I.Ikromov Gimnastika mashqlari komplekslarini tuzish va o'tkazishga qo'yiladigan talablar va ularni turli maktabgacha yoshdagilar uchun tuzish metodikasi.....	87
E.Rahimov O'zbek xalq qo'shiqlarining yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasidagi roli va vazifalari	94
Sh.B.Bekchonova Kiberpedagogikaning ilk rivojlanish davrlari va hozirgi kunda ta'lim samaradorligini oshirishga ta'siri	98
Z.Y.Xamraqulov Jinoyat huquqi rivojlanishining ijtimoiy-tarixiy asoslari	101
E.B.Nabiyev Tarix fanini o'qitishda mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanishning o'rni va ahamiyati	107
O.A.Василченко Профессиональное самосознание педагога - музыканта – хормейстера.....	111

UO'K:378+71

**YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARI TAFAKKURINI RIVOJLANISHDA SHARQ
MUTAFAKKIRLARI VA JADID MA'RIFATPARVARLARINING SAN'AT VA MADANIYAT
SOHASIGA DOIR QARASHLARINING ESTETIK XUSUSIYATLARI**

**АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ВОСТОЧНЫХ
МЫСЛИТЕЛЕЙ И ДЖАДИДОВ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ НА ПУТИ РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ
МОЛОДЕЖИ УЗБЕКИСТАНА**

**ANALYSIS OF THE RESEARCH OF AESTHETIC FEATURES OF EASTERN THINKERS
AND JADID ENLIGHTENERS ON THE WAY OF DEVELOPMENT OF THINKING OF YOUTH OF
UZBEKISTAN**

Muzafarova Saodat

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Vokal kafedrasida dotsenti, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi

Annotatsiya

Ma'naviy yangilanish jarayonlarida musiqa san'atiga milliy-estetik qadriyat sifatida yondashish, musiqa an'anaviy va zamonaviy yo'nalishlarini yanada ravnaq toptirish maqsadida bir qator dasturlar ishlab chiqildi. Ayniqsa, mumtoz va zamonaviy musiqiy merosimizni asrab-avaylash va o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqot ishlari olib borildi, shuningdek, musiqa san'atini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ilmiy anjumanlar o'tkazilmoqda. Mazkur maqolada Yangi O'zbekiston yoshlarining ongi, tafakkurini yuksaltirishda musiqa san'ati, uning inson omiliga ta'siri Sharq mutafakkirlari va jaded ma'rifatparvarlarining mazkur soha rivojiga doir qarashlari hamda mazkur qarashlarning estetik xususiyatlari falsafiy tahlil qilingan.

Аннотация

В процессе духовного обновления был разработан ряд программ, призванных приблизить музыкальное искусство как национальную эстетическую ценность, дальнейшего развития традиционных и современных направлений музыки. В частности, проводится большая научно-исследовательская работа по сохранению и изучению нашего классического и современного музыкального наследия, проводятся научные конференции, направленные на поддержку музыкального искусства. В данной статье рассматривается музыкальное искусство в воспитании сознания и мышления молодежи Нового Узбекистана, а также проанализировано его влияние на человеческий фактор, взгляды восточных мыслителей и просвещенных интеллектуалов на развитие этой области и эстетические характеристики данных взглядов.

Abstract

In the process of spiritual renewal, a number of programs have been developed designed to bring musical art closer as a national aesthetic value, and to further develop traditional and modern music trends. In particular, a lot of scientific research is being carried out to preserve and study our classical and modern musical heritage, scientific conferences are being held aimed at supporting the musical art. This article examines the musical art in the education of consciousness and thinking of the youth of New Uzbekistan, as well as analyzes its influence on the human factor, the views of Eastern thinkers and enlightened intellectuals on the development of this field and the aesthetic characteristics of these views.

Kalit so'zlar: musiqa madaniyati, san'at, Sharq mutafakkirlari, jadidlar qarashlari, ijod, musiqiy tafakkur, risola

Ключевые слова: музыкальная культура, искусство, восточные мыслители, взгляды на прошлое, творчество, музыкальное мышление, трактат

Key words: music culture, art, Eastern thinkers, views of the past, creativity, musical thinking, treatise

KIRISH

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar milliy va ma'naviy qadriyatlarning tiklanishida, zamonaviy barkamol insonni shakllantirishda ma'naviy omillar masalasiga yangicha yondoshish, shaxsning milliy madaniyati rivojlanishiga o'zgacha munosabatning e'tirof etilishi jamiyat taraqqiyotining yangi bosqichga kirganligini ko'rsatadi.

Ma'naviy yangilanish jarayonlarida musiqa san'atiga milliy-estetik qadriyat sifatida yondashish, musiqaning an'anaviy va zamonaviy yo'nalishlarini yanada ravnaq toptirish maqsadida bir qator dasturlar ishlab chiqildi. Ayniqsa, mumtoz va zamonaviy musiqiy merosimizni asrab-avaylash va o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqot ishlari olib borildi, shuningdek, musiqa san'atini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ilmiy anjumanlar o'tkazilmoqda.

Jamiyatning ma'naviy yangilanish jarayonida milliy tafakkurini yangilash va tarbiyalash dolzarb vazifa bo'lib qoldi. Mazkur vazifa yoshlarni ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-axloqiy jihatdan har tomonlama kamol toptirish uchun ta'lim-tarbiyaning barcha sohalarida, jumladan, milliy va ma'naviy tarbiyaning omillari va vositalarini ishga solishni taqazo etmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

"Ma'naviyatni shakllantirishga bevosita ta'sir qiladigan yana bir muhim omil – bu ta'lim-tarbiya tizimi bilan chambarchas bog'liqdir". Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokot masalasidir" - degan fikridan ham bilsa bo'ladiki, tarbiya insonning, insoniyatning yashab turishi uchun eng muhim ma'naviy ibratdir. Ana shu fikrlarning tasdiqi o'laroq, milliy va ma'naviy qadriyatlar negizi asosida musiqiy tafakkurni shakllantirishda an'anaviy ijrochilik mahoratining o'rni va rolga alohida e'tibor qaratish mamlakatimizda olib borilayotgan ma'naviy islohotlar samaradorligini oshirishda, demokratik tamoyillarni qaror toptirishda hamda ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni boshqarishda muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Yoshlarda yuksak odamiylik fazilatlarini shakllantirishda, shuningdek, ularning ma'naviy dunyoqarashini kengaytirishda musiqiy tafakkurning o'rni va roli muhim ahamiyatga ega. Yoshlarda musiqiy tafakkurni shakllantirish, mazkur jarayonni yangilash, uni zamon talablariga mos tarzda yuksaltirish hamda yoshlarning badiiy-musiqiy dunyoqarashini kengaytirish bilan bog'liq muammolar jamiyat ijtimoiy hayotining dolzarb masalalariga aylangan. Zero, "Mumtoz musiqiy merosimizni asrab-avaylash va o'rganish, uni yosh avlodga bezavol yetkazish maqsadida ko'plab ko'rik-tanlovlar, nufuzli xalqaro musiqiy anjumanlar muntazam ravishda o'tkazib kelinmoqda", - degan fikrning falsafiy mohiyati ham yoshlar musiqiy tafakkurining yangilanish jarayonlarini takomillashtirishga bo'lgan ehtiyojni qondirishga qaratilgan. Chunki milliy musiqada xalqning ruhi, xis tuyg'ulari, kechinmalari, orzu-umid va armonlari o'z ifodasini topgan. Kishilar undan estetik zavq va ruhiy madad oladilar. Ular baxtli va quvonchli daqiqalarda ham, hayotning shafqatsiz zarbalaridan chorasiz qolgan og'ir va musibatli onlarida ham beihtiyor musiqaga talpinadilar va undan taskin topadilar.

Shu nuqtai nazardan bugungi kunda yoshlarning musiqiy tafakkurini shakllantirishda an'anaviy o'zbek musiqa madaniyatining o'rni va rolini tadqiq etish o'zining dolzarbligi bilan ajralib turadi.

Mumtoz musiqiy madaniyat shaxs kamolotining barcha bosqichlarida unga falsafiy, axloqiy, estetik g'oyalarni singdirishda, yuksak insonparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda, shuningdek, musiqiy tafakkurni shakllantirishda muhim ruhiy-emotsional omil bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek milliy musiqa madaniyati ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, bugungi kungacha u o'zining ma'naviy va moddiy qudratini saqlab kelmoqda.

O'zbek sharqshunos olimlarining yangi tadqiqotlari va o'rta asrdagi mutafakkirlarining musiqiy madaniyatga oid risolalari o'zbek xalqi musiqiy tafakkur taraqqiyotining tarixiy jarayonini tasavvur va tatqiq qilishimizga yordam beradi.

Aksariyat tadqiqotlarda musiqaning metodologik muammolari, uning mazmuni va shakli, musiqani idrok etishning mezonlari, musiqashunoslik ilmining asosiy tadqiqot obyekti sifatida o'rganilgan bo'lib, uning falsafiy-estetik mohiyati tadqiq qilinmagan;

o'zbek xalqi tomonidan yaratilgan musiqiy merosni idrok etish bilan bog'liq muammolar va uning ta'sir xususiyatlariga tegishli masalalar, shu jumladan, mumtoz musiqa va zamonaviy qo'shiqchilik an'analariga doir ilmiy tadqiqotlarning estetik mohiyati umumiy xarakterga ega.

Faylasuf olim Abdulla Sher Arastuning forig'lanish haqidagi ta'limotini tahlil qilib, unda mohiyatan qo'rquv yoki achinish tufayli inson qalbi salbiy hissiyotlardan forig'lanadi, natijada inson, bir tomondan, taqdir ko'rgiliklariga xotirjam qaray boshlasa, ikkinchi tomondan, baxtsizlik girdobiga tushganlarga o'zida hamdardlik hissini tuyadi, deydi: "Siz san'at asarini idrok etganingizdan so'ng mayda hislardan forig'lanasiz, ma'naviy jihatdan kechagiga qaraganda bir bosh yuksakka

ko'tarilasiz. Arastu aytgan katarsis-forig'lanish mana shu. San'at ana shu forig'lanish vositasida insonni tarbiyalaydi. Forig'lanishning estetik mohiyati ana shunda"[1;40].

Chunonchi, Ibn Sino musiqaning kelib chiqishini inson nutqining boyligi bilan bog'laydi: xushomad qilayotganda ovoz pasayadi, mag'rur so'zlayotganda, qat'iy jaranglaydi. U musiqani inson kayfiyatiga taqliddir, deydi[2;48]. Sharq olimlari musiqani dastlab falsafa ilmlaridan biri, deb hisoblaganlar va qomusiy asarlar tarkibiga kiritganlar. Bunda ular shubhasiz, musiqaning badiiy - estetik kuchi va ijtimoiy tarbiyaviy rolini hisobga olgan edilar. Biroq, yuqorida bildirilgan fikrlar musiqaning estetik xususiyatlari, uning shaxs ma'naviyatidagi o'rni, musiqa estetikasining ta'sir ko'lami hamda uning umumnazariy va umummetodologik muammolarini yoritishga bag'ishlangan mavjud tadqiqotlarni inkor etmaydi. Shu bois ularni quyidagicha tasniflashtirish maqsadga muvofiq:

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'rta asr musulmon Sharqi mutafakkirlari madaniyatning adabiyot, she'riyat, musiqa, xattotlik, notiqlik singari turlarini o'rganishga oid boy falsafiy-estetik meros qoldirganlar. Ular musiqiy madaniyatni axloq va nafosat mezonlari bilan baholaganlar, uning mohiyatini axloq va nafosat uyg'unligida ko'rganlar. Jumladan, Farobiy o'zining "Katta musiqa kitobi"da, Safiuddin Urmaviyning musiqiy risolasida, Abdulqodir Marog'iyning "Jami al-alxon fi-ilm al-musiqiy" risolasida, Ahmadiyning "Sozlar munozarasi" nomli asarida, Zaynullobiddin Xusayniy "Risolai dar bayoni qonuni va amaliy musiqiy" risolasida, Amuliyning "Musiqiy risola"larida inson musiqiy tafakkurining rivojlanishi va cholg'ularning ahamiyatini o'rganish bilan birga, uni tadqiq etish masalalari hamda o'z davrlarning musiqiy cholg'ulari haqida ma'lumotlar berishgan.

Xorijiy ilmiy tadqiqotlarda milliy musiqa madaniyatida musiqiy tafakkur tushunchasi, uning mohiyati va mazmuniga oid fundamental tadqiqotlar G.Riman, E.Praut, G.Katuar tomonida o'rganilgan. Ular asosan musiqiy tafakkurning mantiqiy-psixologik va funksional jixatlarini tahlil etishgan.

Mutaqil hamdo'stlik davlatlarida V.M.Belyayev, V.A.Uspeniskiy, I.V.Sposobin, B.Kabalevskiylar tomonidan musiqiy tafakkurning falsafiy-pedagogik muammolari tahlil qilingan.

Keyingi yillarda milliy musiqa madaniyati va uning yoshlar musiqiy tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlari, aqliy qobiliyatiga oid bir qator ilmiy-tadqiqot ishlari bo'lganligini alohida e'tirof etish mumkin. Jumladan, yoshlarning musiqiy tafakkurni shakllantirish masalalarining umumnazariy va metodologik hamda tarixiy jixatdan yoritishda I.R.Rajabov, Y.Rajabiy, F.Karamatov, O.Matyakubov, T.G'ofurbekov, R.Yunusov, kabi musiqashunos olimlarning ilmiy-nazariy g'oyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu izlanishlarda musiqiy tafakkurda shaxsning ijodiy va tanqidiy fikrlashi, ijtimoiy faolligi masalalariga o'rin berish zarurligi asoslangan. Shuningdek, musiqiy tafakkurning rivojlanishi va uning o'ziga xos xususiyatlarini hamda yangilanish tendensiyalarini pedagogika qonuniyatlari bog'lab o'rganishda, R.G'ofurov, D.Soipova, M.Mamirov, D.Djamalova, O.Vasilchenko, S.Malikova, A.Xasanov, A.Umarov, S.Dadajonovlarning xizmatlari kattadir.

Yoshlar musiqiy tafakkurini shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy, axloqiy-estetik, ma'naviy-ma'rifiy, pedogogik-psixologik asoslarini ilmiy tahliliga bag'ishlangan qator ilmiy tadqiqot ishlari hamda maqolalar chop etilgan. Bu borada Q.Ro'zmatzoda, A.Qambarov, I.Siddiqov kabi olimlarning maxsus ilmiy tadqiqot ishlarini alohida qayd etish mumkin.

Mavjud chop qilingan adabiyotlar, manbalar va izlanishlar tahlili shuni tasdiqlaydiki, yoshlar musiqiy tafakkurining mohiyati, uni yuksalishining o'ziga xos xususiyatlarini shakllantirishda an'anaviy ijrochilikning tutgan o'rni masalasi mustaqil tadqiqot obyekti sifatida maxsus o'rganilmagan.

- musiqiy tafakkur va uni yoshlarda shakllanishi, rivojlanishining jamiyat ma'naviy hayotidagi "miqdor" va "sifat" o'zgarishlari dinamikasi bilan aloqadorligi ilmiy asoslangan;

- yoshlar musiqiy tafakkurini rivojlantirishda oiladagi ijodiy muhit, innovatsion ta'lim, kitobxonlikning yoshlar musiqiy tafakkurini shakllantirishdagi akmeologik-gumanistik roli ochib berilgan;

- jamiyatda ma'naviy muhit qaror topishining tarixiy va zamonaviy determinatlari (musiqiy makonda bilimlar generatsiyasiga ma'naviy, ma'rifiy, madaniy sohadagi o'zgarishlarning ta'siri) yoshlar musiqiy tafakkurini rivojlantirishning obyektiv omillari ekanligi ilmiy asoslangan.

XULOSA

Xulosa sifatida musiqa insonni tarbiyalash vositasi bo'lib, unda yuksak fikr va tuyg'ular, nafosat, dil quvonchlari, armon va orzular hosil qiladi, insonning ijodkorlik qobiliyatini oshiradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, san'at garchand fandan ko'ra o'ziga xos usulda ko'zda tutgan

PEDAGOGIKA

maqsadi ham bir qadar boshqacha bo'lsa-da, ilm-fan bilan doimo uzviy bog'liq. Chunki, muayyan san'at asari ilmiy o'rganilayotgan falsafiy muammolarni ham qamrab oladi.

Bugungi kun yoshlari musiqiy tafakkurini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy va pedagogik jihatlarini tadqiq qilish, shuningdek, yoshlarning musiqiy tafakkurini shakllantirish va uni o'zbek an'anaviy musiqasi orqali jamiyat ma'naviy taraqqiyotiga ta'siri, xususan O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichidagi ahamiyatini chuqur anglab yetish bizning oldimizga qo'yilgan pirovard maqsadlarimizdandir. Ushbu fikrlardan kelib chiqib quyidagi xulosalarga to'xtaldik:

- mumtoz musiqa madaniyatining yoshlar musiqiy tafakkurini shakllantirishdagi tutgan o'rni va roli;

- yoshlarning musiqiy tafakkurni shakllantirishda an'anaviy o'zbek musiqa madaniyatining roli masalalarini tadqiq etish;

- mumtoz musiqa durdonalaridan unumli foydalanish yoshlarning ma'naviy barkamol bo'lib tarbiya topishlarida muhim omil ekanligi bilan ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абдулла Шер, Баҳодир Хусанов, Эркин Умаров. Эстетика. Услубий қўлланма. –Тошкент: Университет, 2008. – 40-48 б.
2. Исҳоқ Ражабов Мақомлар Тошкент Санъат нашриёти ,2006. -19 б.
3. Musiqa tarixi O.Ibroximov, G'.Xidoyev., T.: - 2018 y., 247 bet
4. Vokal va zamonaviy musiqa M.Nasritdinova., darslik F.: 2023 y. 137-142 betlar
5. O'zbek xalq musiqa ijodi M.Nasritdinova. O'quv qo'llanma T.: 2023 y. 78 bet
6. <https://lex.uz/docs/-5818990?ONDATE=12.01.2022%2000> O'zbekiston respublikasi Vazirlar mahkamasining 12.01. 2022 19-son qarori
7. Musiqa ijodiyoti masalalari. Maqolalar to'plami. 2-kitob. - T., 2002.
8. Saodat Muzafarova (2023). BOLALAR MUSIQA VA SAN'AT MAKTABLARIDA MILLIY VOKAL-XOR IJROCHILIGI MUAMMO VA YECHIMLARI. Science and innovation, 2 (Special Issue 7), 106-109. doi: 10.5281/zenodo.8041814
9. Музафарова, С. (2023). МУЗЫКА И ЕЁ ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ В ДУХОВНОМ НАСЛЕДИИ СРЕДНЕВЕКОВЫХ МЫСТИТЕЛЕЙ ВОСТОКА. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(S/4), 410–415. <https://doi.org/10.47390/SP1342V3SI4Y2023N51>
10. X.X.Нурматов. Муסיқанинг долзарб назарий муаммолари.Тошкент -2002. 2-bet.